

Jindřich Vávra, rytíř Dalekých moří – moravský vědec a cestovatel

Jiří Pernes

Mexická naděje

Začátkem roku 1864 dostal třiatřicetiletý rakouský lodní lékař Jindřich Vávra neočekávanou, avšak zcela jedinečnou nabídku: byl vyzván, aby doprovázel arcivévodu Ferdinanda Maxmiliána na jeho cestě do Mexika. Mladší bratr panujícího císaře Františka Josefa I. do této vzdálené, exotické země odjížděl proto, aby se v ní ujal vlády jako hlava nově založeného císařství. Mexikem, o němž obyvatelé Rakouska měli jen kusé a nepřesné informace, zmítaly nepokoje, zuřila zde občanská válka, která si vyžádala tisíce lidských obětí a napáchala obrovské hospodářské škody.¹ Arcivévoda Maxmilián měl v zemi udělat pořádek a stabilizovat ji. Byl to nesmírně obtížný a náročný úkol, který však mladý Habsburk chápal nejen jako výzvu, ale také jako životní příležitost.

Ferdinand Maxmilián se narodil 6. července 1832, byl o dva roky mladší než jeho císařský bratr František Josef. Oba sourozenci se měli upřímně rádi, tím spíš, že spolu trávili dětství, prošli obdobnou výchovou a jejich vyučování zajišťovali stejní učitelé, kteří se jim do mysli a srdcí snažili vštípit stejné hodnoty a stejné ideály. Přesto se však od sebe také dost odlišovali. Zatímco František Josef I. uplatňoval od nástupu na trůn – nepochybně pod vlivem svého ministerského předsedy a protektora Felixe knížete Schwarzenberga – konzervativní principy, Ferdinand Maxmilián byl neskrývaným liberálem, který měl na mnohá bratrova rozhodnutí odlišný názor. Říká se, že František Josef I. od okamžiku, kdy se ujal vlády, nepřečetl jedinou knihu, zatímco arcivévoda Maxmilián či Max – jak se mu zkráceně říkalo – byl vášnivým čtenářem, který knihy sbíral a po celý život měl potřebu se jejich studiem dál vzdělávat.²

Zpočátku tyto rozdíly mezi oběma urozenými bratry nepůsobily problémy. Avšak v roce 1853 se mladý císař stal obětí vražedného útoku, který na něj spáchal maďarský nacionalista János Libényi. Zranění, které utrpěl, nebylo smrtelné, přesto však v době, kdy neexistovala antibiotika a lidé umírali i z mnohem banálnějších příčin, vyvolávalo obavy. Ty dolehly i na Maxmiliána, protože byl v té době následníkem trůnu a v případě, že by František Josef I. atentátu podlehl, stal by se císařem právě

Jindřich Vávra v roce 1878 na vizitce z brněnského ateliéru Quido Trappa. Etnografický ústav, MZM, karton 1.

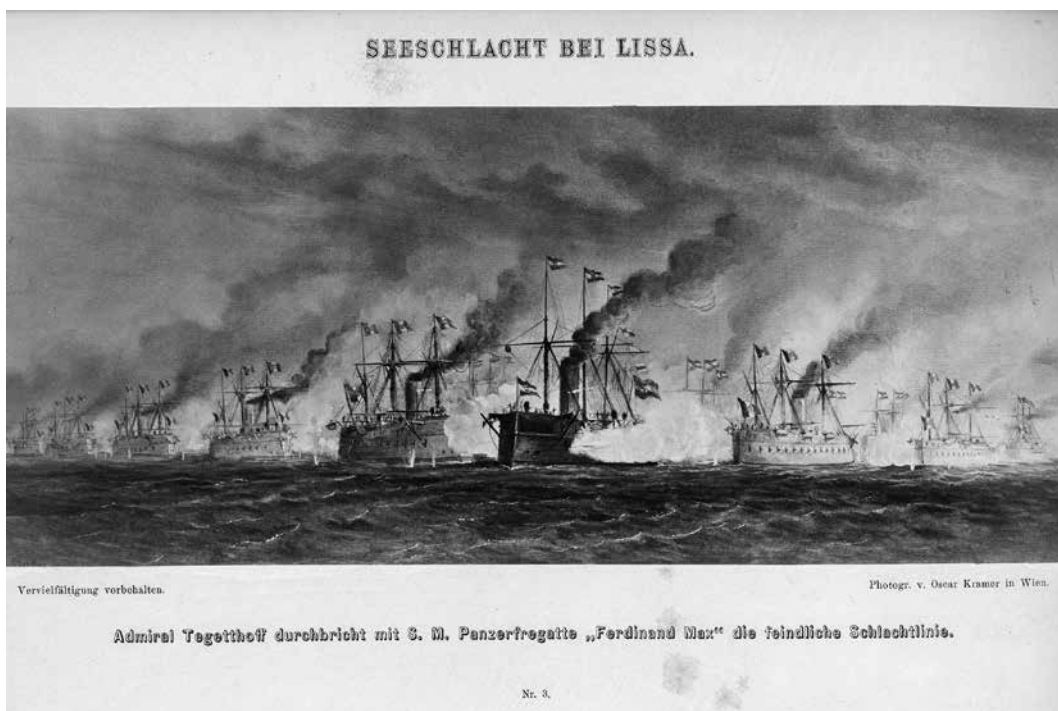
¹ Blíže viz PERNES, Jiří: *Maxmilián I. Mexický císař z rodu Habsburků*. Praha: Brána, 1997; srov. také HASLIP, Joan: *Maximilian. Kaiser von Mexiko*. München: Heyne Verlag, 1971.

² PERNES, Jiří: *František Josef I. Nikdy nekorunovaný český král*. Praha: Bradlo – Brána, 2011.

situace. Když jej v září 1854 František Josef I. jmenoval velitelem rakouského námořnictva, přijal to s nelíčenou radostí. Byl odhodlán udělat vše, co bylo v jeho silách, aby si bratrovu důvěru zasloužil a nezklamal ji a současně aby úroveň rakouského válečného loďstva pozvedl na evropskou úroveň. Věděl samozřejmě, že bude muset svést tvrdé boje s byrokraty na ministerstvu války, kteří jakékoli změny odmítali. Okamžitě se pustil do práce. Jeden z jeho druhů ve zbrani, pozdější admirál Wilhelm von Tegetthoff, tehdy však ještě jen jeden z mnoha námořních důstojníků, si do deníku zapsal: *Konečně se něco stalo. Doufáme, že teď se na naše macešsky zaopatřované námořnictvo usměje přátelské slunce. Konečně snad proběhne důkladná reorganizace našeho sboru, kterou Dahlerup a Wimpfen (představitelé vídeňského ministerstva války – pozn. aut.) jen povrchně zfušovali.*¹⁴

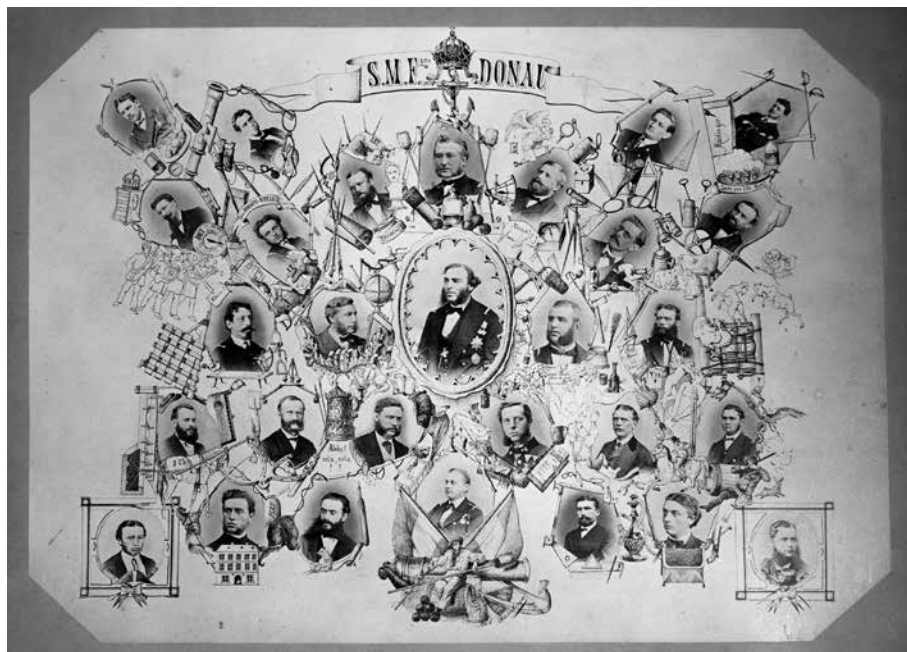
Arcivévoda si chtěl doplnit své vědomosti o námořnictvu, a proto podnikl nejdříve ze všeho důkladnou inspekci. Zajímal se o každou maličkost, setkal se s kapitány všech rakouských válečných lodí a hovořil s nimi o jejich problémech, všechno chtěl vidět na vlastní oči, chtěl znát názory, stanoviska a připomínky podřízených, vyžadoval je a naslouchal jim. Využil také zkušeností ze své prezenční služby. Byl

¹⁴ PERNES: *Maxmilián I.*, s. 59.

Malovaný výjev z námořní bitvy mezi rakouským a italským loďstvem u ostrova Lissa (dnešní Vis) 20. července 1866, fotografická reprodukce Oscar Kramer. Etnografický ústav, MZM, karton 422.

Tablo štábu fregaty Donau s atributy zálib
nebo pracovního zařazení členů,
koláž neznámého autora. Jindřich Vávra
je třetí zprava ve druhé řadě odspodu.
Etnografický ústav, MZM, karton 1 a.

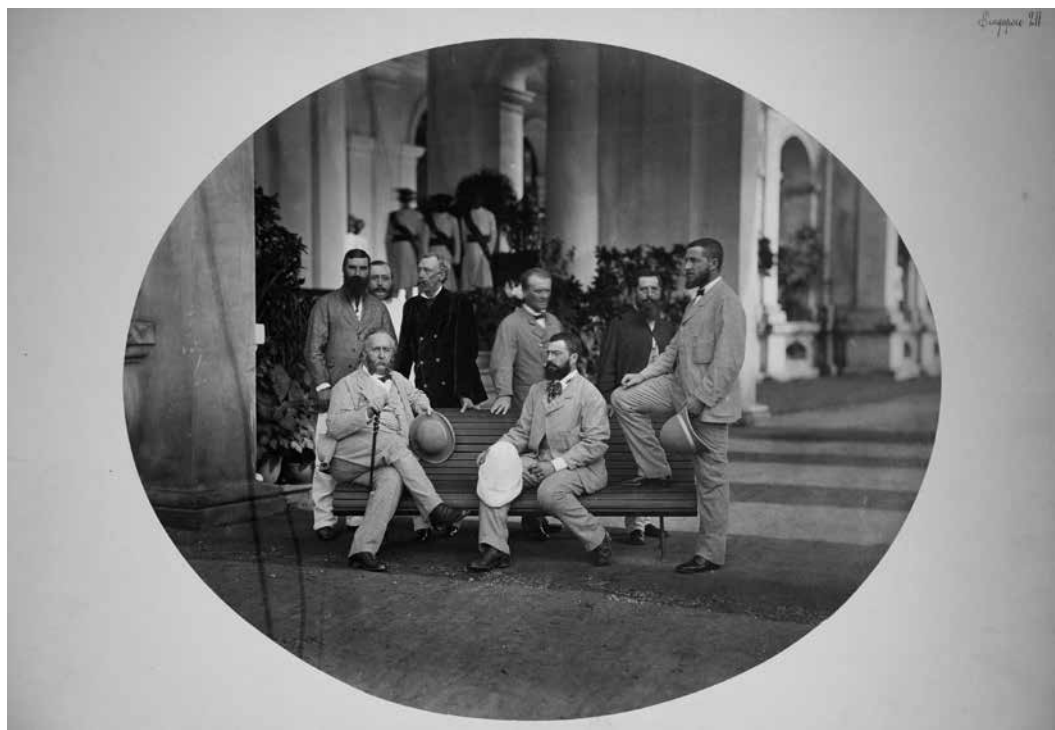
Velkou čínskou zeď a další významná místa. V Číně se zdrželi do 12. září 1869 a pak odpluli do Japonska, kde však zakotvili jen krátce, protože hned pokračovali do San Francisca. Tam plula fregata Donau už sama, protože Friedrich zůstal v Jokohamě, měl totiž nadále operovat v Čínském moři. Cestou ze San Francisca unikla Vávrova loď se štěstím zkáze: *rozbil ji hrozný cyklon – píše ve svém životopisu – museli jsme vyhledat nejbližší přístav a tím bylo 1 600 mil vzdálené Honolulu na jednom z Havajských ostrovů. Abychom učinili fregatu opět schopnou plavby, na to jsme potřebovali čtyři měsíce a této doby jsem plně využil ke sbírání rostlin na větších ostrovech tohoto souostroví.*³⁶

Z Havaje pokračovala fregata Donau k západnímu pobřeží Jižní Ameriky a na čas zakotvila v Peru. I zde byl Vávra úspěšný: *mimo mohutný botanický výtěžek získal jsem zde párek mladých amerických lvů (stříbrných), kterým se na palubě dobře dařilo a po ukončení cesty, která trvala ještě osm měsíců, mohli být v dobrém stavu předání do Schönbrunnu, pochvaloval si.*³⁷ Pak rakouská loď obeplula americký kontinent a s delšími zastávkami v Montevideu a Buenos Aires, kde obchodní jednání trvala déle než dva měsíce, směřovala do Puly, kam dorazila 1. března 1871. Výsledek této dva a půl roku trvající cesty byl úspěšný jak pro monarchii, tak pro Jindřicha Vávru samotného. *Za svou*

³⁶ VÁVRA: Vlastní životopis, s. 30.

³⁷ Tamtéž.

Jindřich Vávra v Singapuru roku 1873.
V popředí je guvernér Singapuru Andrew
Clark a princové Filip a August
Sasko-Koburští, mezi princí stojí
Jindřich Vávra s plnovousem.
Etnografický ústav, MZM, karton 211.

zveřejnil v časopisu *Flora* v letech 1873 až 1875 pod názvem *Beiträge zur Flora der Hawaischen Inseln (Příspěvky ke floře Havajských ostrovů)*. Perspektiva nějaké další výzkumné cesty se mu po smrti arcivévody Maxmiliána prozatím neskýtala. O to více jej v červnu 1872 potěšil telegram princů Ferdinanda Filipa (1844–1921) a Ludvíka Augusta (1845–1907) z královského rodu Sachsen-Coburg-Gotha, kteří mu nabídli, aby je doprovázel na cestě kolem světa. Nebyl to první podnik takového druhu, který organizovali, avšak jejich dosavadní průvodce krátce před tím zemřel a oni se za něj snažili rychle najít náhradu. Jak se Vávra později dozvěděl, stalo se to na návrh jejich osobního lékaře dr. Gustava Brauna, jehož žákem kdysi byl a kterému se Vávrovo jméno vybavilo, protože znal jeho odborné studie.

Princové, které měl doprovázet, byli příslušníky jednoho nejvýznamnějších evropských panovnických domů. Dynastie sasko-kobursko-gothajská nese název podle dnes již zaniklého německého knížectví Sachsen-Coburg-Gotha a odvozuje svůj původ od starobylé saské dynastie Wetinů. Původně bezvýznamný rod se účelnou sňatkovou politikou stal nejmocnějším panovnickým rodem Evropy, ba celého světa. Jeho příslušníci se domohli trůnu v mnoha zemích světa: roku 1831 se Leopold

Jindřich Vávra a sbírky Moravského zemského muzea

Hana Dvořáková

*Povolují, aby bylo v Brně ve spojení s Moravsko-slezskou společností pro rozvoj orby, přírodovědy a vlastivědy zřízeno zemské muzeum a nazváno muzeem Františkovým.*¹ Tímto svoláním císaře Františka I. byla v roce 1817 založena v současné době druhá největší muzejní instituce v České republice – Moravské zemské muzeum. V tehdejší Evropě s romanticky laděnou inteligencí a rychle se emancipujícím měšťanstvem se nejednalo o nic výjimečného, neboť nově se tvořící společenské vrstvy si činily ambice na aktivity, které byly do té doby doménou šlechty. Do popředí zájmu se dostával byť zatím nevyhraněný pojem národ a jeho historie.² Hnutí obracející se ke kořenům tradiční lidové kultury jako ke zdroji národního obrození, respektive zrodu dotyčného národa, bylo podporováno i osvícenecky smýšlející aristokracií.

V tomto ovzduší vzniklo při Moravsko-slezské společnosti pro rozvoj orby, přírodovědy a vlastivědy i brněnské zařízení, neboť *zachycení zevnějších poměrů stavu selského jest pro kulturní historii národa největšího významu.*³ Spojení s organizací mající vazbu na podnikatelské kruhy bylo logické. Muzeum mělo být především centrem výzkumné a vzdělávací práce pro Moravu a Slezsko, což v podtextu znamenalo posílení rozvíjejícího se průmyslu a obchodu. I když na prvním místě v oficiálním výčtu budovaných sbírek stála historie, byly upřednostňovány obory přírodovědné. Tento obraz nacházíme i v popisu první expozice nesoucí se ve stylu kabinetu kuriozit, kde byly při absenci depozitářů prezentovány téměř všechny sbírkové předměty. Seskupení bylo obrazem bohatosti fondu, zároveň ale odráželo jeho nesourodost a zlomkovitost. Úkolem následujících generací proto bylo sbírky spravovat a rozšiřovat s jasně formulovaným cílem zaměřeným na povznesení vzdělanosti širokých vrstev národa.

Ethnographie/Národopis a oddělení Moravské lidovědy

Oddělení národopisu patřilo ke kmenovým oddělením Františkova muzea a na rozdíl od pozdějšího vývoje sestávalo ze dvou rovnocenných celků, přičemž v kontextu orientace etnologických věd 19. století tvořily jádro jeho sbírek kolekce získané v zámoří. V organizační struktuře Františkova muzea tak byl oddíl Moravské lidovědy,

¹ Citát dokumentu in: BRODESSER, Slavomír – BŘEČKA, Jan – MIKULKA, Jiří: *K poznání a slávě země... Dějiny Moravského zemského muzea*. Brno: MZM, 2002, s. 12.

² Z dnešního pohledu jeho obsah osciloval od národohospodářské definice přes označení sociologické až po vymezení etnické. „Národ“ se stal jakousi mytickou osobou.

³ Pamětní spis v příčině rozmnožení národopisných sbírek moravského Františkova muzea v Brně. V Brně 1898, s. 3.

Herci z Thajska na snímku neznámého autora, z cesty z let 1868–71, Etnografický ústav, MZM, karton 32.

Co se týče vlastního složení sbírky, můžeme konstatovat, že obsahovala několik set předmětů (na jednotlivých inventárních kartách je často uváděno více předmětů současně, zejména pak pokud se jedná o různé porcelánové servisy, soubory stejných předmětů atd.). Nejrozsáhlejší část sbírky pochází z Číny (102 inv. karet) a Japonska (93 inv. karet). V čínském souboru bychom našli umělecké řezby, malby a plastiky včetně šachových figur, porcelánové soubory, vybavení domácnosti, tradiční hedvábné oděvy, boty, nože, hůlky, vějíře, svícný, počítadla, flakony na šňupací tabák atd. Poměrně rozsáhlá pozornost byla věnována kuřáckým soupravám a dýmčkám, určeným pro konzumaci tabáku i opia, našli bychom zde ale také konfuciánské texty. V japonské kolekci dominovaly sbírky porcelánu a tradičního oděvu, ale také jsou zde zastoupeny palné zbraně, různá zdobená pouzdra, vějíře, železné zrcadlo